Kocsis György

A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár szakkönyvtára

A levéltári kutatás megkezdése szakirodalmi ismereteket igényel. Egy-egy téma dokumentumaiba való betekintés a korszak és az irattípus alapos ismerete nélkül elképzelhetetlen. A szükséges alapinformációk megszerzését segíti a levéltári könyvtár, amely a levéltár dolgozói és kutatói szakirodalmi igényeinek kielégítésére alakult.

A levéltári könyvtár célja, hogy a levéltári feladatok ellátásához és a kutatásokhoz szükséges fontos információkat a levéltárosok és a kutatók helyben meg tudják szerezni. Éppen ezért a levéltári szakkönyvtár elsősorban a levéltári munka elméletére és gyakorlatára, a levéltár illetőségi-, illetve gyűjtőkörébe tartozó szervek ügyvitelére és ügykezelésére vonatkozó, továbbá a levéltári anyag használatát a kutató számára elősegítő köteteket tartalmaz. Gyűjti továbbá a helytörténeti- és összefoglaló történeti munkákat, az általános segédkönyveket (lexikonokat, szótárakat, címtárakat, helynévtárakat stb.). A levéltári könyvtárak zárt könyvtárak, melyeknek anyaga csak helyben olvasható.

A levéltárban már a két világháború között is voltak könyvek. Ezt bizonyítják a Szabolcs Vármegyei Könyvtár leltárkönyvének adatai: 1928 júniusában 79, többnyire latin és német nyelvű kötetnél áll a megjegyzésben: *„a levéltárból”*. A nyomtatott irodalom levéltári jelenlétének további bizonyítéka az 1934. évi könyvtári kölcsönzőkönyv, amelyben 27 bejegyzést találunk. A szakkönyvtár *megalakulását* a második világháború után kelt jelentésekben foglaltakkal megegyezően 1950-re tehetjük.[1] Az első művek a Kende család cégénydányádi kastélyából érkeztek. A nagyobbrészt földrajzi és lexikális könyvek 30– 40 kötetet tettek ki.[2] A könyvtári állomány kialakításában segítségül szolgált a volt Szatmár Megyei Levéltár kezelésében álló 200 kötetes közigazgatási szakkönyvtár. Ez a megyék egyesítésekor, 1950-ben, beleolvadt a levéltári szakkönyvtár állományába, mivel erre a megye vezetői nem tartottak igényt.[3] A könyvtár anyagát gazdagították azok a szorosan vett levéltári érdekű okmánytárak, monográfiák, fontosabb történelmi munkák is, amelyeket a Szabolcs Vármegyei Könyvtár háborút átélt 11 ezer kötetes állományának a városi könyvtárral való egyesítése után megmaradt szakirodalmi anyagából az Országos Könyvtárügyi Központ jóváhagyásával válogatott ki *Kiss Ernő főlevéltárnok*.[4]

Jogszabályi háttér

A hazai könyvtári jogalkotás második világháborút követő szakaszának első jogszabálya az 1952-ben hozott minisztertanácsi határozat *(204-3/1952. sz. Mt. határozat a könyvtárügy fejlesztéséről)* volt. A határozat állást foglalt az egységes, közigazgatási elven alapuló könyvtári rendszer kialakítása mellett, intézkedett a szakfelügyeletről, valamint a könyvtárak módszertani ellátásáról. A határozatból kiderül, hogy a kor politikai céljainak, így a szocialista tudatformálás számára a népkönyvtár, a tömegkönyvtár volt a fontos, a tudományos könyvtáraktól, így a szakkönyvtáraktól is módszertani segítséget vártak el. A korszakot jellemzi, hogy a szocialista kulturális forradalom jegyében államosították a

[1] SZSZBML, VIII. 5001. 139/1955., 535/1955.
[2] SZSZBML, VIII. 5001. 164/1950.
[3] SZSZBML, VIII. 5001. 83/1951.
[4] SZSZBML, VIII. 5001. 19/1952.

nyomdákat, könyvkereskedelmet, a könyvtárakat is. Felülvizsgálták a könyvtárak állományát, a gyűjtemények egyes részeit megsemmisítették, illetve szétszórták. A *„gyűjteményépítési elvek”* ideológiai elven nyugodtak. Erre utal a levéltár akkori levéltárosának kérése a Levéltárak Országos Központjának (a továbbiakban LOK) vezetője felé: *„Ideológiai mű a levéltárban nincs. Ezért a hivatkozott rendeletben felsorolt művek mindegyikét kérem a levéltár részére megküldeni, vagy felhatalmazást adni arra, hogy azokat a helybeli »Szikra« cégtől beszerezhessem.”*[5]

Az *1956. évi 5. törvényerejű rendelet* a könyvtárügy szabályozásáról, legfontosabb célja az volt, hogy a könyv, könyvtár és a könyvtári rendszer művelődéspolitikai jelentőségét tovább kell erősíteni. Ennek révén emelhető a társadalom tagjainak általános és szakmai műveltsége így alakítató ki a szocialista embertípus.

Ez a rendelet lerakta az egységes könyvtári rendszer alapját, meghatározta a könyvtárak főbb típusait, kimondta a hálózati elv következetes érvényesítését, kijelölte a hálózatokat, és megnevezte a hálózati központok alapfeladatait, foglalkozott a könyvtári és dokumentációs tevékenység összefüggéseivel, rögzítette a nemzeti könyvtár tevékenységi körét, intézkedett a szakfelügyeletről és kötelezővé tette a hálózatokon belüli állománygyarapítási együttműködést.

A jogszabály gyenge pontjai a túlszabályozottság, az irányítás, a fenntartás és a szakfelügyelet kérdése volt. Nem foglalkozott a köteles példányok ügyével, a könyvtárosok szakképesítésével.

Az *1976. évi 15. törvényerejű rendelet* (1956. évi 5. törvényerejű rendeletet helyezte hatályon kívül) megalkotói a könyvtári rendszer legfontosabb elemének változatlanul a hálózatokat tekintették, azonban létrehoztak emellett szakterületi és területi együttműködési köröket, s ezek munkájának koordinálására szakterületi és regionális központokat hoztak létre. A jogszabály pozitívuma az volt, hogy leírta a könyvtárak és könyvtári szolgáltatások rendszerét, definiálta a könyvtári dokumentumok fogalmát és körét. Meghatározta a könyvtártípusokat, a fenntartó és felügyelet felelősségét, de nem határozta meg a finanszírozás forrásait. A használói jogosultság szempontjából több kategóriát engedett meg: nyilvános, korlátozottan nyilvános és zárt könyvtárat nevezett meg, és ezekhez elkülönülő feladatrendszert állított fel. Rendelkezett a könyvtári állomány védelméről. A törvényerejű rendelet legnagyobb hiányossága, hogy nem rendelkezett a központi szolgáltatások előállításáról és elérhetővé tételéről. Az *1976. évi 15. törvényerejű rendelet 25.§ (1.)* a könyvtárakról, illetve az *5/1978. (XII. 12.) KM rendelet* a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről alapján még 1997. dec. 31-ig érintetlenül maradt a levéltári könyvtári hálózat. A rendelet 1. számú mellékletének 8. b) pontja kimondja: *„Levéltári könyvtári hálózat. Tagkönyvtárai a Kulturális Minisztérium felügyelete alatt működő levéltárak könyvtárai. Hálózati központjuk a Magyar Országos Levéltár Központi Könyvtára.”* A levéltári könyvtári hálózat megszűnése után is megmaradt a levéltári szakkönyvtárak közötti szakmai kapcsolat. Napjainkban ez leggyakrabban a saját kiadású művek cseréjében mutatkozik meg.

Az *1997. évi CXL. törvény* a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről középpontjába a könyvtárak szervezeti, működési ügyei helyett az alkotmány alapján az információhoz való szabad hozzáférés

[5] SZSZBML, VIII. 5001. 83/1951.

biztosításaként az állampolgároknak a könyvtári ellátáshoz való joga került. A törvény kimondja, hogy a könyvtári rendszer működtetése és fejlesztése állami feladat.

A jogszabály 5.§ 2. bekezdése szerint a könyvtári dokumentumok védelmével és nyilvántartásával kapcsolatban e törvény kiterjed *„azokra a nem nyilvános könyvtárakra is, amelyeknek állománya a nemzeti és egyetemes kulturális örökség része."* A *7/2002. (II. 27.) NKÖM rendelet* a Levéltári Kollégiumról és a levéltári szakfelügyeletről kimondja, hogy a levéltár és könyvtára szakfelügyeletét illetően a miniszter az *1995. évi LXVI. törvény* 8.§ b) pontjában meghatározott ellenőrzési jogkörét szakfelügyelők útján gyakorolja.

A szakkönyvtár gyűjtőkörei

A levéltár könyvtárának gyűjtőkörét a LOK 1953-ban határozta meg. Ez alapján főgyűjtőkörhöz tartozott a levéltártudományon kívül a helytörténeti irodalom is. A mellékgyűjtőkör a magyar történelem lényeges monográfiáira, az általános köztörténet összefoglaló műveire, rendeleteire, törvényekre, ezeket értelmező irodalomra és segédkönyvre terjedt ki.[6] Egy 1955. december 31-én kelt jelentés szerint levéltárunk könyvtárában a helytörténeti forráskiadványokat, monográfiákat, megyei hivatalos lapokat, szabályrendeleteket, helyi közigazgatási szakirodalmat, folyóiratokat, országos jellegű forráskiadványokat, a legfontosabb magyar történelmi monográfiákat, a törvények és rendeletek gyűjteményeit, cím- és névtárakat, szótárakat, térképeket gyűjtik.[7]

A szakkönyvtár jelenleg is hatályban lévő szervezeti és működési, valamint gyűjtőköri szabályzatát[8] a Szabolcs-Szatmár Megyei Tanács V. B. Művelődési Osztálya az Országos Levéltár Központi Könyvtárával (a továbbiakban OLKK) egyetértve állapított meg és 1981. január 1-től hagyott jóvá. Az OLKK évtizedeken át (1956–1992) központi szerepet játszott a hazai levéltári szakkönyvtárak hálózatában: felügyelte a megyei levéltárak könyvtári munkáját, hálózati címnyilvántartást vezetett, statisztikai jelentéseket állított össze. Ebben a szabályzatban olvashatjuk, hogy a levéltári könyvtár a levéltári könyvtári hálózat tagjaként működő zártforgalmú tudományos szakkönyvtár. Feladata az, hogy a fenntartó intézménye feladatának ellátását könyvtári eszközeivel elősegítse: az irattári, levéltári anyaggal kapcsolatos munkát és a levéltári anyag alapján végzett történetkutatást.

Főgyűjtőkör. Teljességre törekvően gyűjti:

- az irattári-levéltári munka elméletére és gyakorlatára, valamint a levéltár gyűjtőköréhez tartozó szervek ügyvitelére, ügykezelésére vonatkozó kiadványokat;
- a levéltári anyag nyilvántartását és feltárását a levéltáros, annak használatát a történetkutató számára elősegítő kiadványokat;
- a levéltári állomány szerves részét alkotó, illetve arra vonatkozó műveket;
- a hazai levéltári, történeti és a levéltári állományra vonatkozó bibliográfiákat;
- a levéltár gyűjtőterületére vonatkozó helytörténeti kiadványokat, a helyi sajtót;
- a levéltár anyagának felhasználásával készült minden művet.

[6] Bogdán István: Az Országos Levéltár Könyvtárának száz esztendeje 1875–1974. = Levéltári Szemle, 1979. 1–2. sz. p. 304.
[7] SZSZBML, VIII. 5001. 249/1956.
[8] SZSZBML, VIII. 5001. 161/1981.

Mellékgyűjtőkör. Korlátozottan gyűjti a levéltári állomány nyilvántartásához, feltárásához, használatához szükséges kiadványokat:

- a legfontosabb hazai történeti általános, és szakterületi összefoglaló műveket;
- a könyvtártudomány hazai alapvető műveit;
- a hazai cím-, név- és helységnévtárakat, bibliográfiákat;
- általános és szaklexikonokat;
- megyei statisztikai kiadványokat;
- egyéb segédkönyveket.

Tájkönyvtári gyűjtőkör. Teljességre törekvően gyűjti a levéltár gyűjtőterületére vonatkozó vagy ott megjelent egyéb kiadványokat, amennyiben ezeket a vonatkozó megyei, városi könyvtár, illetve más intézmény nem gyűjti.

A szakkönyvtár állománygyarapítása

Az állomány gyarapítását vétel, ajándék és kiadványcsere útján, a gyűjtőkör és a könyvtári állomány figyelembe vételével történik. Kiadványcsere a levéltár saját kiadványaiból a levéltár-igazgató döntése és hozzájárulása alapján történik.

Az állománygyarapítás és keretszámai című táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy a levéltár évről-évre növelni tudta a könyv- és folyóirat beszerzési keretének összegét. Ki kell emelnünk a 2005-ös évet, ahol az előző évihez képest 2,58-szorosára nőtt a könyv- és folyóirat vásárlására fordított összeg.

V. sz. táblázat

Az 1985–2005 közötti időszak állománygyarapítása és keretszámai

Év	Tervezett gyarapítási keret (Ft)	Felhasznált összeg (Ft)	Beszerzett mű/köt.	Könyv mű/köt.	Periodikum mű/köt.	Vásárlás mű/köt.	Ajándék mű/köt.
1985	43 000	25 916	368/609	326/561	42/48	210/222	158/387
1986	45 000	47 204	382/427	359/393	23/34	271/316	111/111
1987	45 000	72 040	550/592	527/558	23/34	389/424	161/168
1988	25 000	43 644	528/542	503/508	25/34	329/342	199/200
1989	47 000	47 397	792/822	752/773	40/49	304/325	488/497
1990	40 000	56 241	303/318	262/273	41/45	185/196	118/122
1991	50 000	33 268	238/269	220/243	18/26	80/90	158/179
1992	80 000	738 96	337/366	317/341	20/25	152/181	185/185
1993	120 000	169 105	723/771	694/727	29/44	316/350	407/421
1994	160 000	156 285	919/947	877/900	42/47	294/32	625/645
1995	180 000	181 420	369/392	319/335	50/57	202/191	167/201
1996	180 000	271 523	859/933	827/793	32/140	191/249	668/684
1997	150 000	218 990	406/473	370/422	36/51	118/142	288/331
1998	150 000	294 525	729/769	698/718	31/51	181/206	548/563
1999	150 000	367 251	466/492	430/434	36/58	178/201	288/291
2000	240 000	289 063	578/609	543/554	32/52	90/113	488/496
2001	240 000	458 047	414/487	372/421	32/56	111/136	303/351
2002	300 000	422 329	408/432	377/379	31/53	111/135	301/303
2003	400 000	363 878	416/442	384/391	32/51	85/107	331/335

2004	550 000	334 089	304/326	277/283	27/43	68/85	236/241
2005	600 000	860 710	513/533	476/477	37/56	101/120	403/404

1994-től a szűkös könyvbeszerzési keretet ellensúlyozta a levéltárak közötti élénk kiadványcsere. Amíg 1992-ben csupán 34 kötettel, 1994-ben 331 kötettel, 1996-ban 477 kötettel, 1998-ban 367 kötettel és még 2005-ben is 302 kötettel több az ajándék útján való növekedés, mint a vásárlásból származó. Az állománygyarapodás számszerű adatait vizsgálva két kiugró évet látunk: 1994-ben 947-tel, 1996-ban pedig 933-mal gyarapodott a kötetek száma.

A szakkönyvtár összállományának alakulását a VI. számú táblázat szemlélteti. Ha összehasonlítjuk az 1955. évi könyvállományt az 50 évvel későbbivel, akkor láthatjuk, hogy az állomány több mint tizenegyszeresére, az értéke pedig több mint 270-szeresére nőtt. A könyvállomány növekedésének mértéke 1955–1960-ig és az 1985–1990-ig terjedő időszakokban volt a legszembetűnőbb. Előbb 67 %-kal, utóbb 39 %-kal nőtt a szakkönyvtár állománya. Az értéknövekedés szempontjából az 1995–2000 közötti időszak a legmeghatározóbb, akkor 290 %-os növekedés volt regisztrálva.

VI. sz. táblázat

Az összállomány alakulása 1955 és 2005 között

Év	**Mű**	**Kötet**	**Állomány értéke (Ft)**
1955	699	1562	28 089
1960	1257	2339	41 163
1965	1332	2759	62 362
1970	1651	3250	90 234
1975	1776	3974	127 684
1980	3156	5076	245 896
1985	4466	6725	414 862
1990	6957	9329	707 807
1995	9464	11982	1 482 383
2000	12502	15258	4 303 964
2005	14546	17467	7 684 815

Leltározás, feldolgozás, raktározás

Az 1950-es években a könyveket mély szekrényekben kétsorosan, továbbá azok tetején tárolták.[9] Napjainkban a könyvek, időszaki kiadványok tárolására három helyiség áll rendelkezésre. A kutatóteremben (68m^2) és az ebből nyíló két szabad polcos helyiség egyikében (54m^2) a könyvek, a másikban (38m^2) pedig az adattárral közös raktárban az időszaki kiadványok találhatóak meg. A gyűjtemény kötetei közel 400 polcfolyómétert foglalnak el.

A könyvek *raktározási rendje* az anyag természetéhez igazodó *tematikus csoportosítású.* Ezek a csoportok: *kézikönyvek, statisztika, jog, forráskiadványok, megyei monográfiák, város- és községmonográfiák, életrajzok, egyéb tanulmányok és levéltári kiadványok.* A csoportokon

[9] SZSZBML, VIII. 5001. 249/1956.

belül, azok számtartományaiból a beérkezés sorrendjében kapnak raktári (helyrajzi) számot a kötetek. Kivételt képeznek ez alól a kézikönyvek: lexikonok, bibliográfiák, monográfiák, amelyek külön csoportban, s azon belül ETO-szakrendben szerepelnek. Ennél a raktározási rendnél sem kerülhető el a naprakész szakkatalógus, amelyben valamennyi szükséges szakterületnél elhelyezhetők és visszakereshetők az illető művet azonosító adatok. A raktározási rend kialakításakor az elsődleges cél az olvasói igény közvetlen, polcról való kielégítése volt, s ez napjainkban is így történik. Könyvtárunkban *különgyűjteményt* alkotnak az 1800 előtt megjelent régi könyvek, valamint iskolai értesítők. A levéltár legrégebbi kötete *Kálvin János levelei és hitbeli kérdésekre adott válaszai*, melyet Beza Teodorus, Kálvin életrajzával egészített ki. Genovában adták ki 1576-ban. A régi könyvek között található Werbőczi István 1628-ban Bécsben kiadott *Tripartituma* is.

Az állomány védelmét a *3/1975 (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet* a könyvtári állomány ellenőrzéséről (leltározásáról) és az állományból történő törlésről szóló szabályzat kiadásáról és a könyvtárhasználati szabályzat előírásain kívül a zárt tárolás és a rendszeres köttetés biztosítja.

Az állomány nyilvántartása

A szakkönyvtár állományáról, gyarapodásáról, csökkenéséről a vonatkozó jogszabályok szerinti nyilvántartást kell vezetni.

- Minden állományba kerülő dokumentumokat tulajdonbélyegzővel le kell pecsételni.
- Az állományt egyedi címleltárkönyvben kell nyilvántartani. A vonatkozó leltári számot minden kötetben az állománybélyegző alá kell helyezni és a raktári jelzetet is fel kell tüntetni. A leltárt minden év végén a pénzügyi előírásoknak megfelelően le kell zárni.
- Az állomány kiegészítéseként szerzeményezett időszaki kiadványokat minden tárgyévben, előzetes nyilvántartásban kell kezelni és az év végi zárás előtt leltározni.
- Az állományt a *3/1975. KM-PM együttes rendelet* és az ehhez kiadott irányelv által előírt időben, módon és formában ellenőrizni kell.
- A nyilvántartásra vonatkozó részleteket a *3/1975. KM-PM rendelet* és a MSZ 3448-78 szabvány írja elő. A nyilvántartás és az ellenőrzés megkönnyítésére cédulaleltárt kell folyamatosan fejleszteni.

- A nemzeti kulturális örökség miniszterének *22/2005. NKÖM rendelete* alapján a könyvtár a muzeális könyvtári dokumentumokról külön nyilvántartást vezet. A nyilvántartás tartalmazza – az egyedi nyilvántartású dokumentumra vonatkozó adatokon felül – az egyes példányokra vonatkozó részletes leírást, valamint a dokumentum muzeális jellemzőit.

A szakkönyvtárban lévő nem hagyományos dokumentumok külön *adattár*ban vannak elhelyezve. A közöttük való eligazodáshoz betűrendes keresztkatalógus áll a rendelkezésre. A levéltárban található szürkeirodalom itt van elhelyezve. A szürkeirodalomnak nagy az információértéke (mert primer dokumentum) más alak, forma, publicitás jellemzi. Kézirat jellegű dokumentumok. Nem kerülnek be a bibliográfiai dokumentációba. Rájuk vonatkozik egy 1976 évi minisztertanácsi rendelet, mely szerint a könyvtáraknak a nyomtatott dokumentumon túl egyéb nem hagyományos dokumentumot is lehet gyűjteni (hangzóanyag, diafilm stb). A levéltárban található ilyen jellegű dokumentumok nagy része az évente

megrendezésre kerülő Szabolcs-Szatmár-Beregi Levéltári Napok előadásainak és e rendezvény részeként kiírt Megyei Honismereti Pályázat beadott munkáiból tevődik össze. Az adattárban megtalálhatók még a szürkeirodalom típusai közül: a disszertációk, amelyeket valamilyen tudományos fokozat elnyerésére írják és a szakdolgozatok is. Ez utóbbiakat – ha a szerző másként nem rendelkezett – helyben lehet olvasni, de szerzői jogvédelem miatt reprodukció nem készíthető belőlük.

Állományfeltárás

A könyvállományban való keresést *szerzői betűrendes és címkatalógus* segíti. A csoportképzéses szakkatalógus építése 1978 óta folyik. Ennek érdekében az állományban lévő, illetve állományba vett minden kiadványról bibliográfiai leírást kell készíteni, melyeket a szükséges példányszámú katalóguscédula kinyomtatása után szoros ábécébe sorolnak. A Könyvtárellátó Közhasznú Szolgálattól (KELLÓ-tól) vásárolt könyvek már ilyen katalóguscédulákkal érkeznek. A sajátos raktározási rendre épül a raktári katalógus. A folyóirat-katalógus címek alfabetikus rendjében tárja fel a periodikákat. 1998-tól folyamatos a könyvállomány adatainak bevitele az SR LIB számítógépes könyvtári rendszerbe, amely remélhetőleg minél hamarabb bekerül a kutatói információs rendszerbe és rákerül a honlapra is, segítve az információellátást.

Állományvédelem

A szakkönyvtár nélkülözhetetlen eleme a megőrzés és az állományvédelem. Ezt szolgálja az állomány 3 évenkénti ellenőrzése, a megfelelő könyvtárhasználat, a kötetek folyamatos karbantartása, restaurálása és köttetése. Mértékét az intézmény mindenkori pénzügyi helyzete határozza meg. 2005-ben 164 000 Ft-nyi összeget tudott az intézmény a köttetésre fordítani. A levéltárban az állományvédelem a 2006-os évtől, a gyakran használt, féltve őrzött kötetek (pl.: Szirmay Antal: Szathmár vármegye fekvése, történetei, és polgári esmérete. Buda, 1809.) digitalizálásával és adathordozóra történő írásával bővült.

Könyvtárhasználat

„A levéltári könyvtár az általános levéltárak keretében működő tudományos szakkönyvtár."[10] A használat módját tekintve zárt forgalmú, használói, olvasói: a levéltár dolgozói és az érvényes kutatási engedéllyel rendelkezők. A könyvtár segíti a levéltári dolgozók ügyviteli és tudományos munkáját, a kutatók számára pedig a levéltári anyag feldolgozását. Ez utóbbi a kutatószolgálaton keresztül, annak közegében valósul meg, az engedélyezett kutatási téma irodalmának közvetítésével. A szakkönyvtárra és a kutatóteremre közös használati szabályzat vonatkozik. E szerint a kutatáshoz tudományos munkatárs nyújt segítséget, aki tájékoztatja a kutatót a választott téma kutatási lehetőségeiről, az átnézendő iratok köréről és a szakkönyvtárban elérhető irodalomról.

A könyvtár csak a kutatóterem nyitvatartási idejében használható. Könyvekhez csak érvényes kutatási engedély birtokában, a kutatóterem felügyelője révén juthat az olvasó, s távozása

[10] 130/1971. MM. sz. utasítás mell. XXVI. A levéltári könyvtár.

előtt azokat neki is adja vissza.[11] A könyvek igénybevételét a kutató a könyvtárhasználati naplóba vezeti be.

A *szakkönyvtári és a kutatószolgálati tájékoztatás* több ponton is szoros kapcsolatban áll egymással. Ezek a következők:

- a könyvtári tájékoztatás a kutatóteremben történik,
- a könyvtári és a kutatószolgálati tájékoztatás egy időben jelentkezik,
- egy-egy témához könyvtári és kutatószolgálati tájékoztatás egyaránt szükséges,
- a levéltárakban általában ugyanazon dolgozó végzi a könyvtári és a kutatószolgálati tájékoztatást.

Amennyiben a keresett irodalom hiányzik az állományból, könyvtárközi kölcsönzéssel teszik azt hozzáférhetővé, vagy más közgyűjteménybe irányítják a kutatót.

Az olvasószolgálat alapformái a szakkönyvtárban

Helyben olvasás. A könyvtár valamennyi kötete prézens. A helyben olvasást a levéltár dolgozói és az érvényes kutatási engedéllyel rendelkező kutatók vehetik igénybe. A kutató egyszerre 3 művet használhat 6 kötetben. A könyvtárhasználó a saját és az olvasott művek adatait egy könyvtárhasználati naplóba vezetik be. A könyvtárhasználók számát nagymértékben befolyásolja a kutatók száma. A következő diagram ezt illusztrálja.

5. sz. ábra

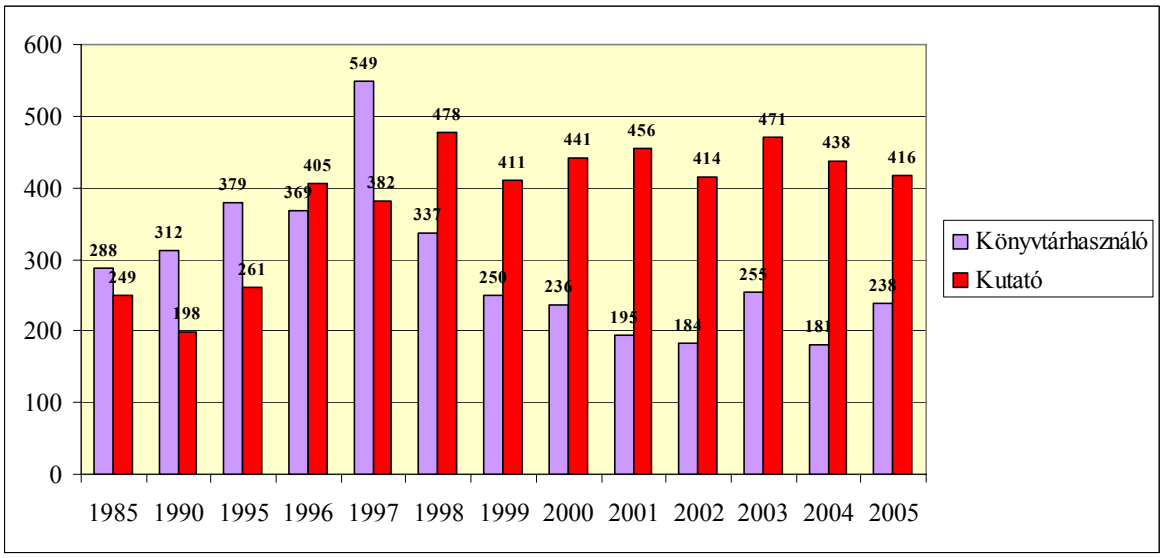

A kutatók könyvtárhasználata

A diagramot tanulmányozva meglepő tendenciát figyelhetünk meg. A könyvtárhasználat és a kutatói létszám 1985-től 1997-ig fokozatosan növekszik, de a könyvtárhasználatban 1998-tól erőteljesen visszaesés következik be annak ellenére, hogy a kutatók száma végig egyenletesen magas marad. Ebből két dologra lehet következtetni: kisebb könyvtárhasználatra, vagy a könyvtárhasználati napló nem megfelelő igénybevételére.

[11] SZSZBML, VIII. 5001. I/1. 89/1976.

A könyvtárhasználati naplók alapján a következő táblázatban az 1985 és 2005 közötti adatokkal ismerkedhetünk meg.

VII. sz. táblázat

A szakkönyvtár forgalma

Év	Könyvtár használó	Olvasott mű	Olvasott kötet
1985	288	378	528
1990	312	417	658
1995	379	1065	1611
1996	369	1024	1955
1997	549	1044	1344
1998	337	1081	1434
1999	250	790	984
2000	236	576	909
2001	195	513	746
2002	184	502	649
2003	255	633	1081
2004	181	679	827
2005	238	538	763

A könyvtárhasználati kérések főleg az általános művekre (bibliográfiák, repertóriumok, lexikonok, szótárak stb.) és a helytörténeti irodalomra irányultak.

Kölcsönzés. A könyvtárból csak a levéltár kinevezett dolgozói kölcsönözhetnek könyvet, s azokat haza is vihetik. Kivételt képeznek az 1850 előtt megjelent, továbbá a kézikönyvtári (a levéltári referensz-szolgálathoz szükséges) művek, bekötött folyóiratok – azokból a levéltárosok is csak a munkaszobájukban dolgozhatnak. A kölcsönzést egy erre a célra rendszeresített könyvtári naplóba kell beírni az átvétel igazolása mellett. A kölcsönözhető művek száma: maximum 10 mű 20 kötetben és a kölcsönzési idő pedig legfeljebb 2 hónap.

VIII. sz. táblázat

A kölcsönzés 1985 és 2005 közötti statisztikai adatai

Év	Kölcsönző személy	Kölcsönzött mű	Kölcsönzött kötet
1985	28	29	30
1990	83	99	134
1995	51	97	120
1996	73	136	158
1997	82	133	143
1998	75	133	135
1999	52	75	91
2000	19	26	30
2001	25	76	84
2002	11	20	26
2003	15	26	27
2004	7	12	12

Év	Kölcsönző személy	Kölcsönzött mű	Kölcsönzött kötet
2005	10	15	15

Könyvtárközi kölcsönzés. Nem vonják be az 1850 előtt megjelent könyveket és a periodikumokat. A könyvtárak maximum 3 művet, 6 kötetben kölcsönözhetnek, a kölcsönzési idő 1 hónap. Évente csak néhány kölcsönzési eset fordul elő. A könyvtárközi kölcsönzésnél nagy segítséget nyújt az Országos Dokumentum-ellátási Rendszer,[12] melynek segítségével megtalálható az a legközelebbi könyvtár, ahonnan a keresett dokumentum kölcsönözhető. A könyvtárközi kölcsönzést az *19/1981. (XII. 8) MM rendelet* szabályozta. Ezt a jogszabályt a *105/2004. (IV. 27.) Kormányrendelet* hatályon kívül helyezte, jelenleg a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló *1997. évi CXL. törvény* az irányadó.

Anyagszolgáltatás. A fotót, fénymásolatot, szkennelést, nyomtatást és a technikai eszközökkel bevitt adatokról kislemezre, CD-re, DVD-re való írást foglalja magába. A kutató kérésére saját költségére készülnek el.

A levéltárban a könyvtáros tájékoztató tevékenysége három fő kategóriába sorolható:

- Felvilágosítás: már a kutatóval való kapcsolatteremtés területén megjelenik, főként eligazító vagy módszertani tanácsadó jelleggel. Esetünkben a Levéltár szakkönyvtárára, annak funkciójára, gyűjteményi összetételére, feltárási szempontjaira, valamint a könyvtári információs rendszerek összességére vonatkozik.
- Adatszolgáltatás: a könyvtári munkafolyamatok bármelyikének termékeire támaszkodhat. Egyik típusa a faktográfiai, azaz tényekre vonatkozó adatszolgáltatás (életrajzi adatok, események stb.). A másik típusa a bibliográfiai adatszolgáltatás, amely az információforrások bibliográfiai adatairól (szerző, impresszumadatok stb.) tájékoztat. 2005-ben a levéltár tudományos konferenciáján, a Nemzetközi Levéltári Napokon az egyik szekció Szatmár megye legtekintélyesebb arisztokrata családjával, a Károlyiakkal foglalkozott. A szekcióülést Nagykárolyban, az *„ősi fészekben”* tartották meg. Erre az alkalomra készült egy ajánló bibliográfia, melyre a levéltár könyvtárában lévő könyveken kívül felvették mindazokat a kiadványokat, amelyekre az intézmény fontosnak tartotta ráirányítani a figyelmet. A bibliográfia megtalálható lesz a levéltár 2006-os évkönyvében. Az információellátás teljessége érdekében a belső segédletként használt példányon feltüntették a könyvek lelőhelyét is.
- Irodalomkutatás: a tájékoztatás legmagasabb szintű és az információforrások összességét igénybevevő formája. Erre jellemző leginkább a passzív és az aktív tájékoztató munka kettéválása: míg a passzív forma a jelentkező felhasználói igények kielégítésére vonatkozik, addig az aktív irodalomkutatással a könyvtár a várható olvasói igények elébe megy. 2006-ban az 1956. évi forradalom és szabadságharc 50. évfordulójára készülve a levéltár számít arra, hogy többen betérnek az intézménybe kutatni, érdeklődni, pályázatot írni. Ezért összeállították a levéltárban található 1956-os vonatkozású folyóiratcikkek és kötetek válogatott bibliográfiáját is.

[12] http://odr.lib.klte.hu

A szakkönyvtár együttműködési lehetőségei és módjai

Az intézmény kapcsolatban van valamennyi levéltári szakkönyvtárral (tapasztalatszerzés, kiadványcsere stb.). Együttműködik a város valamennyi könyvtárával és kulturális intézményével. Eredményes a helyi könyvtárakkal lebonyolított kiadványcsere. Ez különösen az iskolai értesítők gyűjteményét és a helytörténeti sorozatokat tette teljesebbé. Az együttműködési körön belül szűkebb kapcsolatrendszert alkotnak a megyei közgyűjtemények (könyvtár, múzeum és levéltár), illetve azok szakkönyvtárai. Erre jó példa lehet a Baden-Württembergben (Németország) megalkotott közös könyvtári, levéltári és múzeumi portál, mely lehetővé teszi e három különböző típusú intézmény katalógusainak és digitalizált állományának közös felületi használatát.[13]

A Könyvtári Intézet által létrehozott Állománygyarapítási portál[14] az állományapasztási, selejtezési, valamint gyűjteményépítési munka támogatásában nyújthat segítséget. Ezen a könyvtárak közzé tehetik a fölöspéldány-jegyzékeiket, és a rajta szereplő dokumentumokat más könyvtárak számára felajánlhatják.

A könyvtári munka

- A szakkönyvtári feladatokat a levéltár-igazgató által írásban megbízott, kinevezett levéltári dolgozó, a könyvtárkezelő látja el az e célra megállapított munkaidőben.
- A besorolás feltétele a könyvtárosi munkakörökben szakirányúnak meghatározott képesítés.
- A könyvtáros munkáját közvetlenül az igazgató irányítja.
- A szakkönyvtári feladatok a könyvtáros önállóan látja el a szabályzat tételes előírása szerint, illetve annak szellemében.
- A könyvtáros a könyvtár állományát megbízásakor elődjétől, távozásakor utódjának tételesen átveszi-átadja a *3/1975. (VIII. 17.) KM-PM együttes rendelet* megállapítása szerint.
- A könyvtáros távollétében a kutatók kiszolgálását a kutatóterem felügyelője, illetve az ügyeletet ellátó dolgozók látják el.

IX. sz. táblázat
A könyvtári munkát végzők időrendben

1956–1957	Kiss Ernő
1958–1959	Újlaki Zoltán
1958–1959	Szkita Józsefné
1961–1963	Dr. Hársfalvi Péter
1961–1971	Szkita Józsefné
1972–1974	Veczán Károlyné
1972–1974	Németh Kálmánné
1975	Dr. Balogh István
1975	Dr. Láczay Magdolna
1975–2003	Dr. László Géza
1986–1987	Frank Anna
1988–1989	Dr Fábiánné Bartovics Ibolya

[13] Kührner Éva: ĂA kº nyvt§r º sszekº tŖ kapocs szerzŖ®s olvas· kº zº tt.ò Kongresszusi besz§mol· Augsburgb· l. = Kº nyv, kº nvt§r, kº nyvt§ros, 2002, 8. sz. p. 53ï 55.

[14] http://www.ki.oszk.hu/allomanyportal/index.html

1989	Czapárné Helmeczi Alíz
1989–1990	Veczán Károlyné
1991	Dr. Nagy Ferenc
1991	Gottfried Barna
1991–1992	Dr. Fábiánné Bartovics Ibolya
1993–2004	Czapárné Helmeczi Alíz
2004–	Kocsis György

A könyvtár működésének kilátásai

A levéltár szakkönyvtára egyre szűkösebb állománygyarapítási kerettel rendelkezik. Ez országos tendencia, amit az önkormányzati levéltárakról készült szakfelügyeleti jelentés is alátámaszt: *„a könyvtárak gyarapodásában egyre nagyobb szerephez jut a kiadványcsere. Ez egyrészt aláhúzza a levéltárak kiadványkészítő- és kiadó tevékenységének jelentőségét, hiszen csak azaz intézmény maradhat benne a kiadványcsere körforgásában, amely maga is hozzá tud járulni valamely produktummal a többi levéltár, múzeum és egyéb intézmény könyvállományának gyarapításához. Másrészt azonban ez veszélyes negatív tendencia is, hiszen ily módon a levéltárak könyvanyaga eléggé egysíkúvá válik, nem mindig azokkal a könyvekkel gyarapszik, amelyekre a szakmai munkához leginkább szükség lenne.”*[15] Az intézmény ezt a veszélyt a nem gyűjtőkörébe tartozó folyóiratok lemondásával (pl.: PC WORLD), a különböző papíralapú közlönyök olcsóbb digitális adathordozón történő megvásárlásával és a megőrzésre nem szánt, interneten elérhető, teljes szövegű periodikumok nyomtatott formában való előfizetésének visszavonásával hárítja el.

Felhasznált irodalom:

1. Ferenczy Endréné: Tájékoztatás. = Könyvtárosok Kézikönyve 3. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, 2003. p. 340–342.
2. Haraszti Pálné: A könyvtári szolgálat jogi szabályozása. = Könyvtárosok kézikönyve 4. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, 2002. p. 87–121.
3. László Géza: A levéltári könyvtár szerepe a kutatás segítésében és kapcsolatrendszere. = A levéltári könyvtárak és a levéltári kutatás. Szerk. Gyarmathy Zsigmond. Nyíregyháza, 1983. p. 7–17.
4. László Géza: A Sz.-Sz.-B. Megyei Önkormányzat Levéltárának Szakkönyvtára. = Könyvtári Kis Híradó, 1997. 2. sz. p. 8–9.
5. László Géza: A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár szakkönyvtárának története. = Fejezetek Szabolcs-Szatmár-Bereg megye történetéből. Szerk. Kovács Tibor [et al.]. Nyíregyháza, 2005. p. 337–354.
6. Nagy Ferenc: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára. = Magyarország levéltárai. Szerk. Blazovich László, Müller Veronika. Budapest–Szeged, 1996. p. 73–74.
7. Varga Katalin: A szakkönyvtár. = Könyvtárosok kézikönyve 3. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Budapest, 2003. p. 105–131.

Nyíregyháza, 2006. július 12.

[15] Vass István – Sárközi János – Tilcsik György: Az önkormányzati levéltárak 1992–1996 közötti tevékenységéről készült szakfelügyelői jelentések összegző értékelése. = Levéltári Szemle, 1998. 2. sz. p. 29–40.